

Illyés Gyula

Félbe-szerbe I.

A nemzeti érzésről

Egy ördögfi vallomásai

A nemzeti érzés mély élményét a XX. század Európájának polgárai a cigányoknak, a zsidóknak, majd a négereknek köszönhetik. A XIX. század ugyanis legbüszkébben tán épp a nemzeti érzéssel számolt le, megállapítván, hogy nevetéses, és hogy indító okai anyagiak. Minthogy az indítóokokat a határt-nem tisztelő anyagiasság el fogja tüntetni, el fog tűnni a sovinizmus, a nacionalizmus, a szegregacionizmus; mert hisz végül a sokféle anyanyelv is eltűnik; azok határai lévén a legpukkasztóbban nevetésesek. A századforduló Európájában a cigányok, a zsidók és a négerek azért voltak valamiféle mély talajai az említett érzések tenyészetének, mert rájuk a társadalom legalacsonyabb rétegében élő is valamiképp lefelé nézhetett; illetve abban a hiszemben lehetett, hogy lefelé nézhet.

Századunk legnagyobb meglepetése, minden értelemben, a nemzeti gőg sose tapasztalt arányú újjáéledése, azaz új vulkánkitörése volt. A vulkán betömése – a hitlerista-fasiszta pokol visszanyomása – a fehér civilizáció egyik legnagyobb – tán legutolsó – történelmi közvállalkozása volt. A teljesítmény hagyományos túlértékelésével, illetve a szokásos hiszékenységgel. Azzal nevezetesen, hogy vulkánokat lehet betömni; helyesebben, hogy a vulkánok ellen a védekezés véget érhet a betöméssel.

Fasiszta az, aki a maga nyelvi, vallási, faji közösségének más elbánást akar, mint a többinek. Ilyen meghatározó eszközzel vizsgálva a vulkán mormolását, semmi kétség, hogy az éppúgy forralja, fortyogtatja a lágát, mint az első megfigyelés óta, épp oly pokol-mélyről gurgulázza a köpésre szánt köveket, mint legutóbbi dührohamakor. A láva forróságát kielégíthetően magyarázhatjuk ma is akár a piaci anyagiak fűtőerejével. De az indulati mélység megmérésére hovatovább tán a jungi zsinórok sem elegendők.

Levinni a nemzeti érzés boncolását a mélytudatig, a pszichoanalízis sejtette gyehennáig, érdekes eredményt ígér. Két föltétellel. Ha hiszünk a lélekelemzés tömeggyógyító erejében; ami képtelenség. Ha minden magára oly büszke közösségből egyáltalán akadna e vizsgálatra kellő számú jelentkező, vagyis olyan

páciens, aki szégyelli, amire büszke: abból akar kigyógyulni, amitől jó erőben érzi magát. Ez ellentmondás ugyan, de nem logikátlan sem a történelem, sem a lélek szálbonyolításában.

A cigányok a falvak végén sátoroztak, kondéraikban dögöt főztek. Ám a falvak polgári ebédlőinek falán az ábrázolványoknak legalább fele ilyen dögfőzést propagált, a háttérben dobrázó lányokkal, pipázó szipirtyókkal, banditahajzatú vajdák-
kal – mintha az a nomád élet volna az igazi, a – „festeni való”! Épp ily főnntartásos volt a zsidók szemlélése is: minden nagy bankó a keblükben van, s ráadásul a Biblia, az összes prófétával, sőt Jézus Urunkkal, ha jól odanézőnk. S a négerék? Esetükön látni igazán, milyen óriási dolog – a festészet s a hit mellett – az irodalom is. Mielőtt Európában megjelent volna csak egy néger csoport, itt volt a Tamás bátya kunyhója, a Convent határozata: a szellem elébük szaladt s diadalkaput emelt nekik, utólag fontolgotva az ellentmondást, hogy befogadják-e valóban őket.

*

A szerecsenek, a cigányok, a zsidók révén jutottam a magyarok iránti érzelmeimhez. Az előbbieket eszmélkedésem idején Európa-szerte általában – legényhébberben szólva – fölülről lefelé emlegették. A romantikus olvasmányok és a naturalista mélynyomatok – a zsánerképek – hatása alatt én azonban éppenséggel fölfelé néztem rájuk, illetve eszményesített típusaikra, hisz valóságosan keveset ismertem belőlük. Az üldözöttnek a könyörülethez van ősjoga, az elnyomottnak a szabadsághoz. Dumas, Dosztojevszkij művei megszerkesztették még a prostitúáltak ősjogi kódexét is; Szonja is, Mathilde is, hogy így fejezzem ki magam, Tamás bátya kunyhójában nevelkedett.

Az a mosollyal fedetten is kemény megvetés, fojtottan is izzó gyűlölet, bányatűzű ártani vágyás, amely a magyarokat Európa némely országában övezte, csak annyiban különbözött a más hasonló nemzetek elfogultságától, hogy azt a magyarok soha nem tudatosították. Annyira képtelennek vélték, hogy magát a figyelmeztetést is ingerülten visszautasították. Nem voltak-e vajon mindig a szabadság népe, nem vívtak-e dicső forradalmakat és kultúravédő háborúkat, nem adtak-e nagy szenteket és zongoraművészeket a világnak? Agyukat ezek a képek töltötték, tartották valamiféle főemelő mágorban.

A kívülálló néző számára annál nevetségesebb volt a viselkedésük. S annál szálnalmasabb.

*

Egy internacionalista följegyzései

A filozófiákban modernül tájékozott mérnöktől hallottam – nevetéssel ellen-súlyozta a gondolat merészségét –, hogy még a gépek is másképp járnak, szinte valami belső „öntudattal”, ha megfelelő a végeznivalójuk. Az üresen forgó gép tönkremegy: szétesik. A népek – mint bármely közösségek – szellemi élete akkor frissül meg, de a megújulás fokáig, ha feladatok kerékszerkezetét forgathatja: ha erőt fejthet ki. A magyar anyanyelvű közösségnek szellemi életét szerencsésen

frissítheti s újíthatja meg párját ritkító végeznivaló. Feladatoknak olyan elme-feszítő, oly sikerélményt kínáló sora, amelytől – kellő tájékozódás után – idegenek is föllelkesülhetnek, távolibb-közeli-bb közreműködésig.

Minél sajátosabb egy nép történelem alakította sorsa, természetszerűleg annál sajátosabb-nehezebb sorshelyzetének pusztá ábrázolása. De már maga az ábrázolás is előrelépő kezdet. Fájdalmakat fejezhet ki háborgás nélkül. A tollát kellő fölkészültséggel még panasz fogalmazására irányíthatja az író, az írástudó.

*

Aki nem birkózott meg Ady hatásával, azaz Ady után is képes nem lett magyaroknak magyarokról a remény hitével írni, az nem tudja, hogy a költők hatásában a verstani az utolsó. Ady nem a költőkre akart hatni, nem is az irodalomra. Egy népre. Széchenyi óta nem volt olyan megrázó erejű írástudónk, mint ő. Az igazával hatott, a szókimondásával. S avval, hogy még így is – hatástalanul: akkor, amikor még értelme lett volna. A kései – már hiábavaló – hatások a legmélyebbek. Okulásra. És ha az is késő: erkölcsre. Lévén, hogy az utóbbi már független a sikertől. A reménytől is.

*

A népek között – akár a még oly szelíd természetű növények között elkerülhetetlen a versengés; a nemzetek között még kevésbé: a nemzet felhámot növesztett nép. Hát még az államok között. Mégis, mind e közösségek jól eszmélkedő tagjainak ezek összesítésén kell munkálnia. Azok közé tartozom, akik bízva várják mind e közösségek fokozódó összebékülését; világméretű nagyközösségét.

*

Akit fojtogatnak, először is a hangját veszti. Holmi nemzeti akasztófahumor tünete is lehetne az a tréfálkozás, ahogy (annak idején) emlegetni szoktuk, hogy a megfojtásra vetett népek „sorsproblémái”-ról, vagyis fájdalmaik alapokairól csak zsenifokon lehet szót ejteni, az illető népek körében is. Egy-egy (akármilyen nyelvű) Berzsenyi olimpusz-magasságú hangjára még figyelem jeleként ráncolódik homlok, hajlik oldalvást fül. Ismételd meg csak két gradussal lentebbről a szavait, fogadtatása: értelmetlen összetekintés, gúnyos – ha nem nyegle – le- és közbeszólás, a fül félrefordítása helyett a tekintet félrefordítása, kit érdekel ez a maradi história, beszéljünk jelen időben.

Ady „dermesztő helyzetföltárásai”-t (és már-már eszelősen profetikus „jövőbelátásai”-t) a lángelméjű vessorok ma is azon elevenen vetítgetik fel az égre. Olyan magasán már, hogy érinthetetlenül, ismételhethetetlenül. Próbálj csak találmokra csak egyet köznapi nyelvre áttenni azokból a kérdésekből, amelyeket ő a fatumhoz haláláig intézett, megtudod.

*

A Szent Korona – nyugodtan mondhatjuk így, mert tárgyak is lehetnek szentek, mint például Páris építészeti koronája, a Sainte-Chapelle – Petőfi homlokát is nyomta. Debrecenben próbálta föl, épp a vad republikánus időkben (az

Akasszátok föl a királyokat írása után) Szemere lakásán, az ereklye akkor épp ott hanyódott a többi elmenekített holmi közt s a nem rossz kedélyű fiatal emberek nem állhatták meg, hogy föl ne nyissák. Amiért a történelem folyamán annyi véres marok nyúlt és lökdöste egymást, kézzel érintették, mint mondani szokás, szentségtörő kézzel. Nem csapott ki belőle láng, így letörölgették. „Állandó viselésre nem alkalmas” – jegyezte meg Petőfi.

*

Vásárhelyi Győzőnek – mint annyi magyarnak – nyilván háromszor-négyszer le kellett betúról betúre diktálnia a nevét, amíg papírra vetették. Telefonba végrehossza nem volt az ismétlésnek. Végül úgy ejtette ő is a nevét, ahogy a franciák. Aztán úgy is írta.

Így kell elképzelnünk. Rögtön igazat is adva neki. Emberi – őse emberi – jog, hogy kimondható nevünk legyen.

Leheletérintésű villanyütés fut át rajtam mégis mindannyiszor, hogy mi magyarok magunk közt ezt a nagyon is alkalmas nevet a franciás olvasási szabály szerint Vázárelinek ejtjük.

Szent-Györgyi Albert neve még keményebb próbára kényszeríti a nem magyar nyelvet. Az ő esete mégis más. Villámcsapásként lett az ő neve világhírű. Neki nem lépésről lépésre kellett megismertetnie művét és nevét.

*

Szeli István tanulmánya a Hídban *Nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom* címmel a megoldhatatlan kérdésről, hogy hova tartozik inkább a vajdasági magyar irodalom: a jugoszláv irodalomhoz-e vagy a magyarországihoz. Ehhez hasonló a romániai és a csehszlovákiai magyar irodalom problémája is. Mintha egy élő ember egyik lábát egy kőoszlophoz kötnék, s így biztatnák haladásra! A kérdés a pusztá létével tisztességtelen. Az emberi jogérvet válasza ugyanis az, hogy nem az irodalomnak, hanem az egész nemzetiségnek kell a maga nemzetével együttműködnie.

*

A külföld magyarjaihoz

Miért van két szemünk, és nem egy? Azért, hogy két oldalról lássuk a tárgyakat. Hogy helyükre tudjuk tenni őket. Hogy helyes méretükben és kiterjedésükben, azaz megfelelő dimenzióban fogjuk föl a világot.

Két fülünk is ezért van. Hogy jobbról-balról egyaránt észlelhessük a hangokat és zörejeket. Hogy minél biztosabban érezzük, hol állunk, merre kell biztonságosan haladnunk.

Nem is oly régen az a babona pusztított az idegenbe került szülők világában, hogy gyermekeiket minél hamarabb az új környezet nyelvére fogják. Csakis azon beszéltesék. Mert így hamarabb elsajátítják azok az új nyelvet; időt nyernek a tökéletes beilleszkedés dolgában. Fejüket nem terheli a múlt, agyuk tisztábban, könnyebbültebben működik.

Megannyi tévedés!

A gyermeki lélek tudományos vizsgálói merőben más megállapításokat tettek, legújabbban, de részben már régebben is.

A kétnyelvűség nem csak hogy nem akadályozza a gyermeki elme fejlődését, hanem éppenséggel serkenti; frissíti és erősíti. Anyanyelvünk szavai márványvésetként rögződnek agyunkba. Az ötletes szerkezet, mely anyánk öle után már első pihenőhelyünként szolgált, számunkra hitelesen, tovább nem magyarázható sorrend alapjaként mindvégig az ágy lesz. Ha megtanuljuk más nyelven is a nevét, attól az eredeti ágy képe és élménye nem homályosul el, hanem élesül, tárgyyszerűbbé válik, s így, mondhatni, jobban használhatóvá is az elmében.

Azt különösebb tudományos vizsgálat nélkül is régóta tudta a világ – főleg a módosabbak világa –, hogy a két nyelven beszélő gyermek hamarabb lesz önálló és öntudatos. Jó föllépése, majd érvényesülése a társaságban – majd a társadalomban – gyorsabban következik be.

Kincstől és fegyvertől fosztja meg tehát gyermekét az az idegenben élő szülő, aki nem adja át neki, amit voltaképpen játszva átadhatna. S aminek átadásával ő maga is ugyancsak nyerne.

A lélektani vizsgálatok szerint ugyanis a két vagy több nyelv állandó használata az életkor minden szakaszában élesíti és frissíti az elmét.

Nem fér ide – mert hisz ahhoz egész könyv is kevés volna –, hogy a kétnyelvűség aztán mi mindenre nyit utat. Mit jelent a világot nem csak két szókinccs, hanem két kultúra látószögéből nézni. Vagyis mit kapunk, ha a magyar nyelv tudását például a magyar irodalom és szellemi élet megismerésére fordítjuk. A nyereség nem csak egy más szempont, egy második dimenzió. A magyar talajon termett és termő szellemi művek önmagukban is példásan értékesek. Hisz azok, akik csak magyarul beszélnek, azaz teljesen a magyar kultúrából táplálkoznak, Európa népei sorában is megbecsült helyen állnak

*

Tzarával egyszer vesztem össze, 1947 februárjában. A Csehszlovák Köztársaság törvényt hozott, a területén élő körülbelül egymillió magyart másodrendű állampolgárnak deklarált, deportálásra ítélt. Ezek egy tömbben a déli részen éltek, a magyar határ mentén, az 1920-as békeszerződés szakította el őket az anyaországtól, melytől a történelem folyamán soha elszakítva nem voltak. A hitlerista háború elején ismét magyar adminisztráció alá kerültek, s ezt szívesen fogadták. E bűnükért kitelepítésre ítélték őket, mikor Tzarával találkoztam, kétszázötvenezret már deportáltak is, csaknem kivétel nélkül parasztokat, harminckilós csomaggal, ötórás határidővel, vagonokba terelve, géppisztolyok közt, puskatus- és vesszőcsapások alatt. Fényképek voltak erről, sőt – titkos vagy szadista – filmfölvételek képes lapokban is. Tzara fölháborodva dobott elélem néhányat belőlük, szállodai szobájában, ahol hívására fölkerestem.

Az háborította föl, hogy ezek a képek nyilvánosságra kerültek. Akkor már jó huszonöt éves – még a Dada hőskorából datálódó – barátságunk alapján emiatt gondolt engem, illetve rajtam át a magyar írókat felelősségre vonni. A magyar – a kommunista – írók ugyanis azokban a hetekben valami deklarációban ezeknek

az intézkedéseknek nem megszüntetését, hanem csak könyörületesebb alkalmazását kérték a világ baloldali íróitól, így Tzarától és az akkori francia baloldali művészekről. Úgy érte, közbelépésre kérték őket a csehszlovák írónál. A kitelepítés kormánybiztosa ugyanis egy szlovák költő volt, csak keresztnévére, a Danielre emlékszem, egyik hivatalos előkészítője pedig mint aktív miniszter, egy másik költő, Novomesky.

Rómából érkeztem jó egy hónapi kint tartózkodás után Párizsba, minderről most értesültem. Különösen a fényképek voltak rám hatással. Marhavagon szögesdróttal bevont nyílása mögött szomjas csecsemőarc dadaista szívbe is belenyilall. Fenékbe rúgás alatt fölhömpölyödő asszony, különösen egyszerű viseletben; csizmás halottak mögött cigarettázó tisztcskék – Tzara izgatottan nyújtogatta elem a képeket.

– Sürgősen intézkednie kell ez ellen! – mondta.

Az ellen, hogy ezek a képek terjedhessenek; hogy annak a deklarációnak visszhangja tovább fodoródjék. Az ellenség fölhasználja. A dunai népek összebékülésének aláásására.

*

Kétoldalú érdek, hogy a mégoly nagytömegű nemzeti kisebbség tagjai megtanulják az állam nyelvét. Hasznát veszi az állam is, a nemzeti kisebbség tagjai is; főleg olyan államban, ahol a felsőbb fokú művelődés csak az állam hivatalos nyelvén lehetséges.

Érthető tehát, ha gyermekeiket a kisebbségi szülők az állami nyelv iskoláiba, sőt óvodáiba íratják, nem pedig saját anyanyelvüknek még itt-ott működő intézeteibe.

Természetes volna, ha az állami nyelv iskoláiban a gyermekek az államnak pusztán a nyelvét tanulnák meg. De el kell sajátítaniuk az állam szépirodalmát, képző- és zeneművészetét, hivatalos történetírását, szokás- és igazságszisztemét. Ezek szemlélete gyakran ellentétes azzal, amiben a kisebbségi nép tömegei nevelődtek és magukénak vallanak. Ekként a gyermekeknek nemritkán saját népük lebecsülését kell megtanulniuk és vallaniuk, főleg, ha a történelem folyamán a két nép harcot viselt egymás ellen. Ahogy népük egyéni történelmével és irodalmával, úgy annak népdalaival sem ismerkedhetnek meg. Elkerülhetetlenül kiszakadnak addigi szellemi közösségükből.

Hogy a gyermekek már zsenge korukban milyen nyelvű oktatásban részesülnek, erről az állami szervek döntenek, kimutathatóan igen elfogultan s így igen sok egész életre kiható sérelmet és torz helyzetet teremtve. A szülők számára is. Az idegen iskolában gyermekeik elidegenednek tőlük. De a saját anyanyelvük iskolája gátat vet társadalmi előrelépésüknek. A választás a népükhöz való hűség és az anyagi boldogulás, vagyis a becsület és az érzelmek között a racine-i tragédiák csapdájába szorítja a kisebbségi szülők millióit minden esetben, amikor gyermekeik jövőjéről kell döntenük.

*

Talpra állt nép, fölépülő nemzet

Szívszakító látvány volt – mert még film is mutathatta –, ahogy a földrengés azt a városrészt romba döntötte. De szívpezdítő volt a későbbi fölvétel: a nyüzsgő nép az újból fölrakott falakon, a megtisztított utcákon és körutakon. A romboló roham nagy időközökben háromszor tört a városra; az építő rajzás minden esetben frissebbnek, győztesebbnek tetszett, noha csak szívós volt folyamatosan, csüggedetlenül. Hányadszor állt össze a magyar nép államisága? Hányszor gyűlt újra olyan-amilyen tető alá a magyar anyanyelvűek községe? Volt, amikor maga a nemzet is úgy szétszóratott, hogy a különben ismerős hegyeken és folyókon át fiai azon a közös nyelven sem válhattak szót. Vegyük most a mesék sárkány szétszaggatta kiskondásának példáját, aki a tóba, tűzbe, felhőkbe hajított fejből, kézből, lábból egy varázsmondásra csak edzettebb-erősebb vitézzé ismét egybe-szökkenve már lóra is szökken, s neki a szörny még hátralévő fejeinek?

*

Testünk azokra az elemeire – láthatóan és szemmel nem láthatóan a nyüzsgő sejtekre, sőt férgekre – bomlik, amelyekből összeállt. Eliszonyítóan. Természetesen attól a nézőponttól függően, amelyről éppen szemléljük. Ugyanez a nyüzsgés, az egybeállás idején nem visszahökentő és undorkeltő, hanem éppenséggel vonzó és gyönyörködtető.

Azon merengek el – mintegy a búcsúszavakat gyűjtögetve –, hogy vállalom a múltat. A vég és a kezdet közti különbségtevést hagyjuk függőben magunk közt is, olvasó, détestable lecteur, mon semblable, mon frère.

*

A humus latin szó; világosan s egyértelműen: csíráképes talaj. A humifikáció folyamatára keresett értelmezést sokáig a vegytan, csaknem annyit, mint a lélektan a lélekre. Az első állomás: a „trágya beérése”, az addig szerves anyagok kellő mennyiségének minőségi átváltozása. („A régebben feltételezett uerin, ulminsav, krén- és apokrénsav, illetve a humin és huminsav hatása alatt.” Liebig iskolája szerint a tüzetesen tanulmányozott szerves anyagaikat közvetlenül szervesen vegyületekből alkotják.)

*

A virág megzavar. Megnyugtát a félig ért gyümölcs is: van remény! Csak azt, ami megvalósulhat, tartja szépnek a vén.

Dicsértem még a fát, amely virágot előbb hozott, mint levelet.

*

Köztudomás – sőt közbeszéd –, hogy az öregség hátránéz,
sőt bele is költözik gyermekkorába
E tartományban nézelődök magam is
távoli föld, de nyelvét könnyen megtanultam.

*

*Jó a jajongás szabad
kora: kiadhatod magad,
múltad tárnamélyébe fojtott
üvöltéssel lehetsz boldog...*

*Nincsenek isteneid. Egy
Atyád urad sincs, egy híved.
Üres a mező, a csatáké –*

*

*Rövid vezényszavakkal
vonult be ez az április
Őrségváltás az est s a hajnal.
Van már előőrs fecske is.*

*

Elsőbbség

*Úgy fő a gondolat a versben
Hogy főjjen is, hogy ne maradjon nyersen
belőle egy csipet sem –
Eméssze lélekké a testem.*

*

*Gépfegyver torkolattüzek
imitt-amott
megint szünet
 nélkül: a téli csillagok!
Itt hát megint az ütközet:
izzik az ég s a föld vacog.*

*

FÉLBE-SZERBE

Összegyűjtött tanulmányainak, az 1964-ben megjelent *Ingyen lakoma* című kötetnek a végére sorolta be Illyés Gyula „Félbe-szerbe” címmel azokat a rövidebb-hosszabb írásait, amelyeknek műfaját eltérőnek ítélte a tanulmányokétól. Féloldalas bevezetőjében – nem megtagadva iparosmester felmenőit – a kovács- és bognárműhelyek sarkában félretett, félig megmunkált fém- vagy fadarabokhoz, föl nem használt alkatrészekhez hasonlította a művészek és az írók műhelyeiben ugyanúgy felhalmozott, munkába vett, gondolatban előkészített vállalkozásokat. Sok, hasonlóképp abbahagyott írás – vélte – „megérdemel, ha többet nem, annyi eltűnődést: mi lehetett volna belőle, illetve, mi lehetne?”

Már apám halála után, naplójegyzeteinek szerkesztése idején, Domokos Mátyás fölvetette egy hasonló című kötet megjelentetését az ilyen, „félbe-szerbe” hagyott írásaiból, amelyek a hatvanas-hetvenes évektől itt-ott megjelentek periodikumokban, és témában is, időben is egymáshoz látszólag nem kapcsolódó rövid szövegekből álltak, egymás közötti összefüggéseik a figyelmesebb olvasó számára olyan formában mutatkozott meg, mint a sakkban a lóugrás. Ez a terv azonban nem valósult meg. A már folyóiratban vagy napilapokban megjelent „Félbe-szerbe”, „Írói gondok” vagy „Gyors jegyzetek” című műhelyforgácsok bekerültek a már apám halála után kiadott *Naplójegyzetek*nek valamelyik kötetébe. A hagyatékában több, ilyenfajta kiadatlan vázlat és följegyzés maradt fenn. Közöttük nem kevés olyan, amelyek a félbe-szerbe, vagy az írói gondok cím alá sorolhatóak, némelyeket – noha szemmel láthatóan más és más időben írta le őket apám, más és másféle papírra, és más íróeszközzel és írásvezetéssel, de később ő maga fogta egy csomóba és látta el egységes piros tollas jellel, mint összetartozókat.

Illyés Gyula maga is utal több helyen is a naplójegyzeteiben ilyen töredékekre, például 1975. november 10-én: *„Mihelyt Flóra elkészül egy-egy csomó legépelésével, átolvasom. (Hogy kivegyem, amit az Írói gondok-ban vagy a Gyors Jegyzetek-ben közzé lehet tenni.) Ilyenkor – visszapillantva – tudatosul bennem valami abból, hogy éltem. Vagyis ha nem jegyeznék le semmit, semmi nem maradna meg az élet tényéből, mert hisz az emlékezetem romlásával már a múlt heti események kifolynak a fejből. Holmi regényként olvasom a saját följegyzéseimet, akkor már annyira nem az enyéim.”* Vagy pedig 1980 augusztusában: *„Műhelyforgács – ilyen könyvcím alatt összegyűjteni az apróbb tanulmányokat, »abbahagyott« verseket, töredékes »írói gondok«-at, egy-két naplójegyzetet. Az előszóban az emlékeztető kép: milyen keresett gyűjtős volt nagyapám bognárműhelyében a »szijács« – a gyalu alól papírvékonyan kipöndörődő forgács. De a »szijószek« alatt fölgyűlő fahasítékok is.”*

A hagyatékából ilyen kiadatlan szövegek közül választottam néhányat a *Forrás* kérésére. Igyekeztem hű maradni apám sorrendjéhez, de természetesen, mint minden hasonló, a szerző nem látta közlés esetében, én is nyilvánvalóan érzem, hogy Illyés Gyula nem így, és nem ezeket bocsátotta volna kiadásra. Saját megítésem szerint válogattam ki a szövegeket, kihagyva az olyan részeket, amelyeket apám másutt már kidolgozottabban megírt, vagy amelyeket nagyon vázlatosnak

ítéltem. A közlésre azért vállalkozom, mert azt gondolom, kár volna veszni hagy-
ni apámnak a töredékesen is sokatmondó feljegyzéseit.

A most összeállított „csomag” témája az apámat a hetvenes évektől erőtelje-
sen foglalkoztató nemzeti érzés és a közösségi (magyar) önazonosság kérdése.
A szövegek kézírásban maradtak fenn, az *Egy ördögfi vallomásai* kivételével, mert
ez anyám gépiratos másolatában is fennmaradt, még abból az időből talán, ami-
kor apám megírta, tehát valószínűleg a hetvenes évek végéről. A következő – az
Egy internacionalista följegyzései című négy bekezdésének – mindegyikén szerepel
a hónap és a nap dátuma, az év ugyan nem, de azt a *Naplójegyzetek* 1979-es már-
ciusi bejegyzése alapján gondolom 1979-ből valónak. Korábbi időből származhat
a következő három passzus, hiszen Szeli István (1921–2011), az Újvidéki egye-
tem magyar tanszékének és a Hungarológiai Intézet vezetőjének, a kiemelkedő
tudósnek említett tanulmánya 1974-ben jelent meg. *A külföld magyarjaihoz* című
rövid szöveget apám aláírta, nem töredék tehát, hanem valószínűleg elmondásra,
megjelenésre készülhetett külföldi magyaroknak szólóan, talán a hatvanas évek
közepén. Hajdani dadaista jó barátjának, Tristan Tzara emlékének fölidézése a
hetvenes években egy 1947-ben lezajlott, és a *Franciaországi változatokban* sokkal
diplomatikusabban leírt jelenetet elevenít föl. Ezt a jelenetet, apám csalódását a
nyugati baloldali, valamikor szürrealista barátaiban a magyar kérdés meg nem
értése miatt, Cs. Szabó László megrázó erővel idézi föl, a *Hunok Nyugatonban*.
Az említett kitelepítési biztos Daniel Okáli (1903–1987) költő volt, a másik, a
Budapesten született Laco Novomesky (1904–1976). Végül pedig a próza- és vers-
töredékek valószínűleg a nyolcvanas évek legelejéről származnak. Julius von
Liebig (1803–1873) híres vegyész, biológus idézett mondatát nyilván a korabeli
sajtóban olvashatta apám, a baudelaire-i idézet átalakítása (*Hypocrite lecteur, –
mon semblable, – mon frère!* helyett „*détestable lecteur – mon semblable, mon
frère*”) szerintem szándékosan, és nem véletlenül történt, hiszen ez ugyanazt a
keserúséget fejezi ki, mint az azt követő versek.

Illyés Mária